Arkæologisk Forum

Nr. 37
2017

Indhold

3

Maria Panum Bastrup
Grundforskning, anvendt forskning og udvikling
– et relevant skisma for arkæologien?

Michael Vennersdorf* 8
Den lille (terræn-)forskel
– Danmarks Højdemodel som kilde til erosion og slid på arkæologiske lokaliteter i dyrket mark

Ditte Stoltz* 19
Arkæologiens børn i et nyt lys
Det materielle fravær af børn som et aktiv i den arkæologiske forskning

Sidsel Kirk, Benedicta Pécseli og Mia Toftdal* 26
For gamle dage siden
Fremtidens pædagoger som vejvisere til Danmarks historie

Pernille Pantmann* 35
Vådbundsudgravninger i Danmark
Integrér nu vådbundsområderne i den almene arkæologiske praksis!

Charlotta Lindblom 45
Indtryk fra *The 18th Viking Congress*
6.-12. August 2017

Lene Mollerup, Lene Høst-Madsen, Nina Bangsbo Dissing og Marianne Purup 48
Øm Kloster gentænkt
En præsentation af konceptet eSCAPE

Esben Aarsleff 53
Kunsten at mødes i Østdanmark
– et essay om et stormøde og vejen dertil

*Fagfællebedømt artikel

af Pernille Pantmann, ph.d.-studerende, Museum Nordsjælland*

Vådbundsudgravninger i Danmark

Integrér nu vådbundsområderne i den almene arkæologiske praksis!

I løbet af de seneste 15-20 år er flere vådbundslokaliteter i hele landet blevet udgravet med mange spændende resultater til følge. Men hvad er vådbundslokaliteter, hvordan udgraver man dem, hvad bidrager de med, og er de ressourcerne værd? Et væsentligt spørgsmål er, om de er så vigtige, at vi i tråd med andre lande bør have en specifik vådbundsarkæologi, eller om vi snarere skal omfatte udgravning af vådbundsområderne som en del af den almindelige arkæologiske arbejdsmark? Denne artikel taler ikke for én samlet metode. Dertil er der for mange forskellige forhold, der bør tages i betragtning. I stedet argumenteres der i artiklen for, at vådområder naturligt bør indgå i de arkæologiske undersøgelser på linje med alle andre områder af landskabet.

Vådbundsarkæologi eller *wetland archaeology* er flere steder i Europa en særskilt gren af det arkæologiske fag (Menotti & O'Sullivan 2013). Heldigvis har vi i Danmark ikke tradition for en separat vådbundsarkæologi. Og hvorfor så heldigvis? Jo – for med vådbundsarkæologien udskilt fra den øvrige arkæologi, risikerer man at fastholde den traditionelle opfattelse af vådområderne som religiøse "monumenter" (Hansen 2006:123,153) eller en landskabstype, der skaber et folk, der lever et særskilt liv på andre vilkår – på engelsk defineret som "wetland people" (van de Noort & O'Sullivan 2006:66). Opfattelsen af vådområderne som særlige steder er primært opstået, fordi man holder vådområderne adskilt fra andre dele af feltarkæologien. I England har man eksempelvis specialiserede "wetland-archaeologists", der alene udgraver "wetlands", men som dermed ikke har meget viden og erfaring med andre typer af arkæologiske udgravninger (van de Noort & O'Sullivan 2006:10ff). Dermed kommer vådbundslokaliteter i stor fare for alene at blive sammenlignet med andre vådbundslokaliteter, fremfor at blive sat i relation til øvrige lokale arkæologiske fund og lokaliteter, uanset om de er fra tør- eller vådbund. Således fastholdes en marginalisering af vådområderne, og dermed flere unødige dikotomier. Ved at udskille vådbundsarkæologien som en selvstændig gren af faget, risikerer man at isolere vådområderne fra landskabsstudier og studier af ressourceøkonomi, bopladsstrukturer og sakrale mønstre – i stedet for at sidestille dem med alle andre typer af udgravningsarealer – og *det* er problematisk.

At vi ikke har en defineret særskilt vådbundsgren i dansk arkæologi betyder omvendt ikke, at vådområderne nødvendigvis er opfattet som væsentlige i dansk arkæologi eller er prioriteret. Er de da uvæsentlige? Nej – jeg mener i allerhøjeste grad, at udgravninger af vådbundsområder er væsentlige. I min optik bør man naturligvis udgrave vådbundsområder på lige fod med tørre områder, hvis disse ligger indenfor et undersøgelsesareal. Bortset fra enkelte jernalderforskningsudgravninger og en række mesolitiske udgravninger har vådområder i almindelighed ikke været omfattet med en selvfølgelighed. Problemet er også, at vi i dansk arkæologi har tilbøjelighed til at have forudfattede meninger om, hvad vådbundsfund er, og hvilke funktioner de har haft. De er således i den danske forskning traditionelt blevet knyttet sammen med sakrale handlinger og er indbefattet i det ikke særlig veldefinerede begreb – det rituelle eller sakrale landskab (eks. Jensen 2001:344ff; Lund 2002:144). Hidtil er de kun sjældent opfattet som en del af bopladserne eller har indgået væsentligt i landskabsanalyserne. Alt i alt betyder det, at vådområderne har været nedprioriteret i udgravningerne gennem flere årtier. Vendepunktet skete i begyndelsen af dette årtusind med udgravningerne af Fuglsøgårds Mose, KHM 1400 (Christensen & Fidel 2003). De senere år er denne udgravning blevet efterfulgt af flere som Aldersro II (FHM 4097), Svennum (VHM 00500), Salpetermosen Syd (MNS 50010) og Lauritzhøj II (FHM 5478) for blot at nævne nogle stykker. Alle sammen udtryk for en ny tendens.

Selvom vådbundsområder bør undersøges på lige fod med andre områder, betyder det ikke nødvendigvis, at den samme metodik bør følges. Ligesom kulturlag og stolpehuller ikke udgraves på samme vis, kan vådområder heller ikke skæres over én kam. Dertil kommer, at der er en lang række praktiske udfordringer i for-

Figur 1. Salpetermosen. Udfordringer med vand er ofte en del af vådbundsudgravninger. Foto: Museum Nordsjælland.

bindelse med udgravning af vådområder, eksempelvis indtrængende vand, iagttagelsesforhold ol. der betyder, at man kan være nødt til at anvende andre metoder end dem, man anvender på tørt land. Generelt bør vi have mere fokus på et bredere udvalg af metodikker, end vi typisk praktiserer. Metode bør således altid være præget af bevidste valg og fravalg fremfor automatik, men mere herom senere.

Noget om termer

Når jeg nu ikke er tilhænger af en egentlig *wetland archaeology*, hvorfor anvender jeg så konsekvent udtrykket vådbund eller vådområde, fremfor det gode gamle "mose"? Selvom termen mose bliver anvendt i meget stor udstrækning, er den ikke desto mindre misvisende. Dels er en del af de danske vådområder reelt kær snarere end moser, og dels begrænser et fokus på moser os i at inddrage andre vådområder i sammenlignende studier. Röekillorna i Sverige er et godt eksempel på et kildeområde, der er blevet anvendt til flere formål f.eks. til husholdningsaffald og sakrale deponeringer (Stjernquist 1997), og der er et tilsvarende eksempel i Salpetermosen. At ekskludere disse, fordi de ikke er egentlige moser ville jo være en skam, fordi fundbilledet og muligvis også funktionen har været relateret. I forhistorien har man anvendt alle former for vådområder, og ikke kun moser, hvilket må være en altovervejende grund til at beskæftige sig med dem på lige fod med de øvrige vådområder. Samtidig bør man være opmærksom på, at termen mosefund også er misvisende, fordi der i flere tilfælde er tale om, at området på anvendelsestidspunktet kan have været en sø, der først senere groede til og blev en mose. Ordet mosefund afspejler i disse tilfælde snarere forholdene på fundtidspunktet end på deponeringstidspunktet. Et eksempel herpå er Illerupfundene, der oprindelig blev deponeret i en sø, som efterfølgende er groet til og dermed fremstår som en mose (Ilkjær 2003:26).

I dansk arkæologi er der flere faste udtryk, hvori moser indgår: Moselig, moseofre og mosepotter, og disse er en del af forskningshistorikken. Fremover bør vi være langt mere bevidste om, at termen "mose" i virkeligheden ikke er dækkende. Desuden er der ved brug af mose som præfiks nogle implicitte forventninger til et sakralt element. Dette uagtet, at mosefund eksempelvis også kan dække over udrømmet bopladsaffald i tørvelag, som der er flere forekomster af i eksempelvis Nordsjælland.

Hvorfor overhovedet udgrave vådområder?

Bopladserne og udgravningsfelterne har traditionelt været defineret af husene, og i Nordsjælland, hvor vi sjældent finder gårdshegn, har vådområderne automatisk været opfattet som grænsen for en boplads eller en gård. Dette har resulteret i, at man enten slet ikke, eller kun overfladisk, har gravet lidt i kanterne af vådområderne. Selvom der er eksempler på, at man har fundet bopladsaffald netop her, og således har konstateret en daglig profan anvendelse, blev de stadig kun minimalt undersøgt (eksempelvis NFHA 502 Gladgaarden). Derfor har vådbundene været et overset udgravningsområde, når udgravningsfelterne skulle udpeges og udgraves. Selvom det ikke er midt ude i våd-

Figur 2. Salpetermosen. Gårdsindhegning på toppen af lille forhøjning med vådområde i forgrunden og i baggrunden. Foto: Museum Nordsjælland.

områderne, at vi finder husene eller gravene, er der efterhånden talrige eksempler på, at vådområder, eller tidligere vådområder, var en vigtig del af ressourceudnyttelsen i hele oldtiden. Ofte er vådområderne, i det mindste i store dele af Nordsjælland, en integreret del af en boplads, hvilket er direkte i modstrid med den traditionelle opfattelse af dem som værende bopladsafgrænsende (eks. Ejstrud & Jensen 2000:83; Ilkjær 2003:10). Med vådområderne som et samlende snarere end separerende element, kan man argumentere for, at vådområderne har fungeret i et fællesskab. Større offerhandlingerne i vådområderne opfattes af nogle som udtryk for fællesskabets handlinger (eks. Gyldion 2009, Johansen 2016:218ff), og tørvegravning kan også være gjort i fællesskab. Hvis først man kan tale om fællesskab, så kan man også begynde at diskutere landsby- eller bygdestruktur, hvilket er et væsentligt bidrag til diskussionen om forholdet mellem landsby og enkeltgårde.

Vådområderne har typisk været knyttet meget stærkt sammen med sakrale handlinger og forestillinger. Mange fund viser efterhånden, at denne opfattelse må ændres, for lige som daglige profane handlinger er foregået sideløbende med de sakrale handlinger på bopladserne og i gravene, er noget tilsvarende også foregået i vådområderne. Typisk er vådområderne opfattet som marginalområder i forhold til bopladserne (eks. Ilkjær 2003:10; Van de Noort & O'Sullivan 2006:33; Jennbert 2011:112) eller som liminalområder (Van de Noort & O'Sullivan 2006:56) – altså områder, der har været en mellemting mellem det våde og tørre, og derfor skulle ses som et overgangsområde. Men hvorfor opfatter vi vådområderne på denne måde? Vådområder – især moser – er blevet dæmoniseret af kirken som værende farlige steder med dæmoniske væsner (Koch 1998:162; Kaul 2003:20). Dertil kommer inspirationen til tolkninger fra skriftlige kilder som

Figur 3. GEUS udtager boreprøver i de forskellige vådområder med henblik på at udtage pollen til datering og landskabsforståelse. Foto: Museum Nordsjælland.

eksempelvis Tacitus' *Germania*, af hvilken det fremgår, at moserne fungerede som germanernes helligsteder. Dette i kombination med de mange spektakulære sakrale fund fra vådområder har styrket arkæologer i troen på, at vådområdernes primære funktion var knyttet til de sakrale handlinger. Denne opfattelse er stadig meget fremherskende, selvom vi også ved, at brugen af moserne har tjent profane formål. Både myremalm og tørv har været eftertragtede ressourcer fra moser og kær, hvorved fortidens opfattelse af vådområder har været væsentlig mere kompleks. Ved at udgrave vådområder får vi en omfattende ny viden, der fremadrettet kan udvikle vores forståelse og forskning på en lang række områder og rykke ved de gængse opfattelser. Heri spiller naturvidenskaben en væsentlig rolle, idet en del informationer om landskabet og landskabsudnyttelse kan indsamles herfra. Hvis vi får analyseret prøver i flere af de mindre vådområder, kan vi opnå et langt bedre lokalkendskab til landskabernes diversitet, og dermed deres lokale anvendelse.

Positivt udkomme af udgravninger af vådbund

At det er umagen værd at udgrave disse vådområder ligger således fast, men at der tillige kommer afgørende nye fund og informationer, vil jeg vove at påstå bør inddrages i eventuelle cost-benefit analyser af udgravninger af vådområder, og bør således være et argument for at udgrave dem. En stor del af de danske vådområder er nu drænet og fremgår ikke altid af kort eller fotomateriale, men kommer frem under forundersøgelserne. Når det er sagt, er de så umagen værd at udgrave? Til det spørgsmål må man blot konstatere, at vådområderne er blevet anvendt i alle perioder af oldtiden, i Nordsjælland er der især en del neolitiske vidnesbyrd i vådområderne. Der kan derfor være en hel del at hente, hvad angår flintgenstande, men også keramik og metaller kan til tider være bevaret, selv i drænede vådområder. Sågar knogler og bengenstande kan i heldige tilfælde findes, også selvom et vådområde er helt tørlagt. Rent genstandsmæssigt kan vådområder derfor

Figur 4. Salpetermosen.
Afdækning af et tørlagt kildeområde, der rummede bopladsaffald og sakrale deponeringer.
Foto: Museum Nordsjælland.

Figur 5. Salpetermosen.
Deponerede lerkar ved kildeudspringet i det nu knap så tørlagte vådområde.
Foto: Museum Nordsjælland.

stadig være væsentlige, og via genstandene kan selve funktionen af vådområderne blive sandsynliggjort. Der er således flere rigtig gode grunde til at udgrave vådbundsområder, her blot nævnt i uddrag:

For det første har vådbundsområder været en væsentlig del af landskabet og bør derfor som en selvfølgelighed inddrages i forståelsen af den forhistoriske landskabsudnyttelse, som vi altid bør inddrage i vores tolkninger af en lokalitet eller en region.

Det er vigtigt at dokumentere det oprindelige landskab inklusive vådområder så nøjagtigt som muligt, for der igennem at erkende dets nære relation til boplads, gravplads og alt der imellem. I oldtiden blev de blandt andet anset for en ressource, i modsætning til i det moderne landbrug, hvor de opfattes som en hæmsko, der skal drænes og opfyldes, for at kunne anvendes som landbrugsjord. Udstrækningen af den forhistoriske ressourceudnyttelse af vådområder kan bedst dokumenteres ved udgravning. Desuden må man ikke glemme, at der i flere tilfælde er lokaliseret anlæg under de sammenbrændte tørvelag, idet flere vådområder er vokset i udstrækning efter neolitikum. Dermed kan der eksempelvis være neolitiske bopladsspor under tørvelagene, som alene kan erkendes, hvis man afgraver de overliggende, sammenbrændte tørvelag. Dertil kommer muligheden for at gøre eksempelvis mesolitiske fund i de underliggende gytjelag.

For det andet kan anlægsformer, der før opfattedes som en sjælden anlægstype, som eksempelvis tørvegrave, vise sig at blive helt almindelige. Dette får selvsagt indflydelse på, hvordan vi skal tolke den forhistoriske opfattelse af landskabet; hvordan det er blevet beboet, forstået og udnyttet. Når den erkendelse er nået, sætter den naturligt gang i diskussionen af, hvorfor man gravede tørv. Skyldtes det manglen på brændsel, supplerede det træ, eller blev det specifikt valgt pga. dets gode egenskaber f.eks. i forbindelse med smedning? (Christensen & Fidel 2003:97). Dertil kommer også tilgangen af nye konstruktioner eller anlæg anlagt i vådområderne, som ikke tidligere er erkendt eller registreret. Eksempelvis afvandingsgrøfter eller andre anlæg og foranstaltninger, der ikke er identiske med tørvegravene, som det eksempelvis er set på flere vådbundslokaliteter i Nordsjælland (MNS 50010 Salpetermosen Syd og MNS 50090 Gørløsegård) og nær Århus (FHM 4097 Aldersro II).

For det tredje giver de anaerobe forhold som bekendt gode betingelser for bevaring af organiske materialer. Hvis der er tale om et vådområde, der ikke er helt ødelagt af dræning, er der således mulighed for at finde genstande, vi ikke tidligere har kendt til, eller som vi kun har et begrænset kendskab til. Ikke mindst trægenstande, som de senere års vådbundsudgravninger har bidraget med, er en kilde til mange overvejelser, idet vi på dette felt kun har en begrænset referenceramme. Netop blandt trægenstandene er der de senere år fremkommet en mængde nye fundtyper, som vi skal have defineret og forklaret.

For det fjerde får vi også udbygget de sakrale fund, som der, alt andet lige, også er en del af. I eksempelvis Salpetermosen Syd, ved Hillerød, er der fremkommet et stort antal sakrale deponeringer. Ved at finde flere af

Figur 6. MNS 50090 Gørløsegård Tørvegrave i flade og i profil. Foto: Museum Nordsjælland.

Figur 7. Salpetermosen. Diverse trægenstande i en tørvegrav.
Foto: Museum Nordsjælland.

disse på samme lokalitet, bliver det tydeligt, hvor store ligheder og forskelle der kan være alene indenfor samme lokalitet. Dette kan sammenlignes med variationerne i forhold til andre lokaliteter. Samlet set giver de mange nytilkomne eksempler på sakrale deponeringer mulighed for at uddybe eller udvide begrebet. Under alle omstændigheder bliver fænomenet – sakrale deponeringer – mere komplekst, hvilket forhåbentlig kan bidrage til en større nuancering af den arkæologiske forståelse af fortidens sakrale handlinger. Ikke mindst hvad angår dyreknogler, som der har været en lang tradition for at registrere, men som der ikke desto mindre kun er forsket lidt i. Det er vel egentlig paradoksalt, at en fundgruppe, som mange af os opfatter som den mest almindelige indenfor jernalderens sakrale fund (eks. Hansen 2006:134) samtidig er den mindst diskuterede. Ved at sammenligne de sakrale handlinger i vådområderne med dem på bopladserne og gravene, er der også flere identiske elementer. Et eksempel herpå er hunde. Deponerede hunde kendes i jernalderkontekster fra vådområderne (Müller 1907:125; Becker 1972:40ff), fra bopladser som eksempelvis Lundsgård på Fyn (Albrechtsen 1946; Henriksen 1998:203ff), Sejlflod (Nielsen & Rasmussen 1986) og Ginderup (Kjær 1928:19) i Nordjylland. De kendes også fra gravpladserne, eksempelvis på lokaliteten Svinninge ved Holbæk blev der fundet en regulær hundegrav med lerkar og svineknogler (Wickman 2011:259ff). I Salpetermosen Syd er der eksempler på to deponerede hunde, der ganske vist ligger i vådområder – men i vådområder, der tydeligt indgår som en del af bopladsen. Den nære relation imellem bebyggelse og vådområde betyder, at man må overveje om disse hunde skal kategoriseres som bopladsdeponeringer eller vådbundsdeponeringer. Eller om man overhovedet skal skelne mellem de to. Dette aspekt bidrager i høj grad til diskussionen af, om der har været grænser imellem vådområderne og tørt land, og om vådområderne i sig selv var grænserne. Eller om de i stedet indgik i bebyggelsen og dagliglivet på lige fod med alle andre landskabselementer. Ved at inddrage vådområderne i landskabsanalyserne bliver det tydeligt, at vi er nødt til at revurdere bopladsstrukturerne i den forstand, at vådområderne bør inkluderes i vores forståelse af bopladsens afgrænsning og funktion.

Endelig giver udgravninger af vådområder også gode muligheder for at praktisere refleksiv arkæologi. Dette burde være en del af enhver udgravning, men for mange af os, kan udgravningen af endnu en boplads godt foregå en smule automatisk, ikke mindst fordi en stor del af vores moderne udgravningsmetode er lagt an på netop bopladsudgravninger. Der er derfor en fare

Figur 8. Salpetermosen. En af mange koncentrationer af dyreknogler imellem tørvegravene. Foto: Museum Nordsjælland.

for, at autopiloten bliver slået til – at vi udgraver, som vi plejer (Jensen 2005:22). Enhver udgravning bør i princippet tvinge arkæologen til at tænke og overveje, hvilket objekt man står med og, hvordan det skal gribes an. Det er en af de få fordele ved, at vådbundsområderne har været glemt. Sidst de blev gravet og udgravet i større stil var i 1940'erne, hvor pengene dels var små, tiden knap og metoderne nogle andre. Dermed har vi ikke en fasttømret automatisk indstilling til, hvordan et vådbundsområde bør udgraves. Men automatik er efter min mening aldrig godt, der skal være plads til at forholde sig til hver enkelt fund. Bare indenfor det nordsjællandske område har vi endnu ikke oplevet to vådområder, der var ens. Hvilket betyder, at det har været nødvendigt at forholde sig til hvert enkelt fundsted med de udfordringer og muligheder det giver, og herefter sammenholde resultaterne, der både supplerer men også adskiller sig fra hinanden. Mange synes sikkert, at netop dette vilkår vanskeliggør udgravninger af vådområder, for hvordan skal de gribes an?

Tanker om metoder ved udgravning af vådbund

Hvordan forundersøges vådbundsområder? Dette spørgsmål bliver ofte stillet. Det umiddelbare svar er, at de som udgangspunkt skal undersøges på samme måde som alle andre områder – ved udlægning af grøfter. I virkeligheden skal grøfternes jo blot forlænges ud i vådområderne. En væsentlig forskel er, at vi på de tørre områder ved, at man skal standse muldafrømningen, når undergrunden er nået. I vådområder skal man standse muldafrømningen, når fundlaget er nået. Vi har på de tørre områder også et særligt fokus på nedgravede anlæg, hvilket heller ikke nødvendigvis er muligt i vådområderne. Man bør tænke på vådområderne som kulturlag, dvs. diffust afgrænsede områder med fund i forskellige koncentrationer. Typisk bør man være opmærksom på knogler, keramik, træ, sten eller strukturændringer. Alle disse elementer vil afspejle menneskelig aktivitet i et eller andet omfang, som man efterfølgende bør forholde sig til. Det kan være, at man er nødt til at gå lidt dybere i forundersøgelsen, end man ellers ville gøre, men det er et vilkår, vi kender fra forundersøgelser i almindelighed. Ofte vil det især være i randzonen af vådområdet, at der er fund, så det er her man i første omgang bør være opmærksom. Er der mange fund eller strukturer, må man selvfølgelig følge dem længere ud i bassinet. Problemet med udgravninger i vådområder er, at der ikke er klare kontraster imellem lyse og mørke farver, der indikerer anlæg og strukturer. I stedet må man arbejde ud fra fornemmelser. Strukturforskelle i vådbundslagene kan mærkes, når man kradser med sin graveske, og det kan også høres, når man rammer sten og knogler. I særlig dybe moser kan denne tilgang ikke anvendes. Her er grøfter simpelthen for risikable. I stedet kan man være nødt til at fortage boringer. Det er betydeligt vanskeligere at få informationer herfra fordi borekernerne er små, men det kan være den eneste udvej. Har man ikke gravet i vådområder før, er det en god idé at alliere sig med en kollega der har, for som med så meget andet i dette fag, er det uhyre vanskeligt at få forståelsen ved at læse sig til det. Det skal ses, mærkes og forklares på stedet.

Efter fundene i forundersøgelsen har indikeret, at en egentlig udgravning bør igangsættes, kommer problemstillingen med, hvor dybt man skal foretage muldafrømningen i selve udgravningen. Det er vores erfaring at man, ligesom med kulturlag, trækker muldlaget af i tynde træk indtil, man når til selve fundlaget. Fordi man i vådområder arbejder med alle nuancer af brunt, er det langt vanskeligere at afkode fyldskifteforandringer i vådområder. Netop derfor skal man også være opmærksom på disse undervejs. Det kan være ændringer i tørven, koncentrationer af fund, eller det kan være nedgravede foranstaltninger, som eksempelvis tørvegrave.

Under selve udgravningen må man nøje overveje metoder og dokumentation. I tilfælde med anlæg, som eksempelvis tørvegrave kan man være hæmmet af, at iltningen af tørven ved udgravning betyder, at man ikke kan se omridset af anlægget få minutter senere. Hvordan forholder man sig til anlæg, som man ikke kan se? Hvor anlægger man profiler, når man ikke på forhånd ved, hvor potentielle anlæg befinder sig? Man kan naturligvis lægge en profil midt i vådområdet for derved

at få et tværsnit af hele vådområdet. Herved risikerer man dog blot at få dokumenteret selve biotopen uden tvivl til glæde for biologer og geologer, men uden nødvendigvis at ramme et eneste kulturhistorisk fænomen i netop det snit. Så hvordan gør man så, eller skal man overhovedet anlægge en lang gennemgående profil, som man eksempelvis kunne finde på at gøre i et kulturlag? Blot fordi vi ville lægge gennemgående profiler i kulturlag på tørt land, er det ikke sikkert, at det er den rigtige metode i vådbundsområder.

Vores erfaringer i det nordsjællandske har vist, at kombinationen af fladeudgravning og flere mindre profiler er en stor fordel. Som oftest udlægger vi først profilerne, når vi har en klar fornemmelse af, hvor de kan bidrage med informationer. Vi opfatter således ikke et vådområde som ét anlæg, men derimod som en samling af flere kulturhistoriske handlinger, der skal dokumenteres hver for sig. Den kombinerede brug af fladeudgravning og profiler har vist sig som afgørende nyttig i opdagelsen af et specifikt fænomen i Salpetermosen: Genopgravning af tørvegrave. I flere tilfælde kunne vi indenfor en defineret tørvegrav mærke en fyldmæssig forskel, uden vi dog kunne se den med det blotte øje pga. den ensartede brune nuance. Ved at anlægge en profil ned igennem en sådan tørvegrav, kunne vi konstatere, at der var tale om genopgravninger af tørvegravene. Forklaringen er som følger: Umiddelbart efter tørven var gravet blev selve tørvegraven delvis genopfyldt med kasserede tørv. Derefter har tørvegraven stået som et vandfyldt hul, hvilket kan ses af et fedtet næsten gytjeagtigt lag fyldt med sumpsnegle, der indikerer stillestående vand. I dette lag ligger mange af de sakrale deponeringer. Ned igennem dette lag er der flere steder konstateret forstyrrelser i form af nedgravninger, hvori der også ligger sakrale deponeringer. Disse nedgravninger skal reelt opfattes som genopgravninger eller oprensninger af genvæksten i tørvegravene, fordi man ønskede et rent vandspejl.

Sådanne forløb er konstateret fire forskellige steder i Salpetermosen og er væsentlige bidrag til at genskabe handlingsforløbene i de sakrale handlinger, men også til at forstå vigtigheden af vandet i handlingerne. De komplekse handlingsmønstre blev konstateret, fordi vi udlagde profiler, og at disse blev udlagt specifikt, fordi vi kunne mærke forandringer i fyldskiftet, da vi gravede i fladen. Det er derfor et godt eksempel på, at fladegravning i tæt kombination med profiler er ekstremt vigtigt for at forstå aktiviteterne i vådområderne, når nu de er vanskelige at erkende med det blotte øje. En evt. længdegående profil udlagt i udgravningens indledende fase ville ikke have vist nogle af disse genopgravninger, da ingen af dem blev konstateret i netop den akse. Derfor er mindre, velovervejede profiler til væsentligt større nytte.

Som en del af den refleksive metode er det vigtigt, når man arbejder i vådbundsområder, at man gør sig forholdet mellem biologien og kulturhistorien meget klart, inden man udtager naturvidenskabelige prøver. Det er afgørende, at man er afklaret med, at vådområdet i sig selv ikke er et kulturhistorisk fænomen, og det således ikke er dannelsen af vådområdet, man som arkæolog er interesseret, men derimod den kulturhistoriske anvendelse. Som nævnt har flere af de nordsjællandske tørvegrave været delvis genopfyldt med kasserede tørv. Udover at overveje, hvorfor dette er tilfældet, bør

Figur 9 Salpetermosen.
Eksempel på alternative profiler udlagt af hensyn til de forskellige tørvegrave.
Foto: Museum Nordsjælland.

Figur 10 Salpetermosen. Et eksempel på genopgravning af en tørvegrav markeret med tændstikker. Foto: Museum Nordsjælland.

man huske, at ^{14}C-prøver udtaget af dette lag, risikerer at give en datering af selve tørven, og ikke af, hvornår tørven er skåret, hvori der selvsagt ligger en væsentlig forskel. Det er en god idé, hvis man under muldafrømning kan lade en blok blive stående lige fra toppen af muldlaget til niveauet under de kulturhistoriske aktiviteter. Dette er især af hensyn til biologer og geologer, der skal hjælpe med udredning af landskabet. Ved prøveudtagning gælder nøjagtig de samme overvejelser som i alle andre udgravningssammenhænge, at man bør tage prøver, der kan afklare de relevante spørgsmål. I de nordsjællandske vådbundsudgravninger har det især været vigtigt at få kortlagt landskabet så tæt på funktionstidspunktet som muligt: Var det lysåbent eller skovklædt?

Afsluttende bemærkninger

Man bør som arkæolog ikke være bange for at give sig i kast med vådområder. Det er ikke kun et område forbeholdt biologer, geologer og andre naturvidenskabsfolk. Den kulturhistoriske brug af vådområderne er i høj grad relevant for vores gebet og adskiller sig ikke fra andre dele af arkæologien. Når det er sagt, er der dog en mængde viden at hente fra naturvidenskaben – ikke mindst forståelsen af, hvordan et vådområde er opbygget, forskellene imellem vådområderne samt informationer om det omgivende landskab. Takket være de senere års udgravning af vådområder har vi fået sat fokus på en mangel i vores forståelse af den forhistoriske landskabsudnyttelse. Vi må forholde os til spørgsmålet: Har vådområderne været vigtige for de forhistoriske samfund? Er det tilfældet, er det vel en selvfølge, at de er tilsvarende vigtige i det arkæologiske arbejde. Vi kan konstatere, at ikke alene bidrager udgravningerne med mange nye og spektakulære fund, men måske endnu vigtigere medfører de også, at vi kan sætte gang i nye diskussioner. For blot at nævne nogle stykker som netop er i fokus i Nordsjælland for tiden: landskabsudnyttelse og landskabsforståelse; bosættelsesstrukturer og samfundsorganisation; relationen imellem profane og sakrale handlinger. Én ting bør dog holdes i skarp erindring: Vådområderne har ikke stået alene og skal derfor ikke betragtes isoleret. Pointen er netop, at de skal integreres i den almene arkæologiske disciplin og stilles på lige fod med andre objekter, der indgår i de arkæologiske undersøgelser.

Denne artikel tager udgangspunkt i et igangværende ph.d.-projekt på Københavns Universitet om vådområders anvendelse i romersk jernalder i Nordsjælland og den arkæologiske forståelse heraf.

Litteratur

Albrechtsen, E. 1946
Fynsk bebyggelse i den ældre jernalder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og histori*e 1946, pp. 1-71.

Becker, C. J. 1972
Mosepotter fra Danmarks Jernalder. Problemer omkring mosefundne lerkar og deres tolkning. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1971, pp. 5-60.

Christensen, C. & Fidel, R. 2003
Tørvegravning i forhistorisk tid. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2003, pp. 85-99.

Ejstrud, B. & Jensen, C. K. 2000
Vendehøj – landsby og gravplads. Kronologi, organisation, struktur og udvikling i en østjysk landsby fra 2. årh. f.Kr. til 2. årh. e.Kr. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.

Gyldion, Aa. 2009
Tradition kontra impuls. Kollektiv offerskik i ældre jernalder på Sydvestfyn. I Carlie (ed.) *Järnålderens rituella platser*. Femton artikler om kultutövning och religion från en konferens i Nissaström den 4-5 oktober 2007. Kulturmiljö Halland, pp. 67-80.

Hansen, J. 2006
Offertradition og religion i ældre jernalder i Sydskandinavien – med særlig henblik på bebyggelsesofringer. *Kuml* 2006, pp. 117-176.

Henriksen, M. B. 1998
Guden under gulvet – ofringer under fynske huse fra ældre jernalder. *Fynske Minder* 1998, pp. 191-212.

Ilkjær, J. 2003
Mosens skatkammer. Mellem mennesker og guder i jernalderen. Moesgård Museum. Højbjerg.

Jennbert, K. 2011
Animals and Humans. Recurrent symbiosis in archaeology and Old Norse religion. Vägar till Midgård 14. Nordic Academic Press.

Jensen, J. 2001
Danmarks Oldtid. Stenalder. Gyldendal. København.

Jensen, C. K. 2005
Refleksiv feltarkæologi. Postprocessual arkæologi i praksis. *Arkæologisk Forum* nr. 12, maj 2005, pp. 21-24.

Johannesen, K. 2016
Rituals of common things. The ritual and religion of the mixed wetland deposits in the early Iron Age of Southern Scandinavia. Ph.d afhandling. Århus Universitet. Århus.

Kaul, F. 2003
Mosen – porten til den anden verden. I: Jørgensen, Storgaard & Gebauer Thomsen (eds.) *Sejrens Triumf – Norden i skyggen af det romerske imperium. Udstillingskatalog*, pp.18-43. Nationalmuseet. København.

Kjær, H. 1928
Oldtidshuse ved Ginderup i Thy. *Fra Nationalmuseets arbejdsmark* 1928, pp. 7-20.

Koch, E. 1998
Neolithic Bog Pots from Zealand, Møn, Lolland and Falster. Nordiske Fortidsminder. Serie B, Volume 16. København.

Lund, J. 2002
Forlev Nymølle. En offerplads fra yngre førromersk jernalder. *Kuml* 2002, pp.143-195.

Menotti, F. & O'Sullivan, A. 2013
Introduction. In: Menotti & O'Sullivan (eds.): *The Oxford Handbook of Wetland Archaeology*. Oxford University Press, pp. 1-6.

Müller, S. 1907
Nye fund og iagttagelser fra sten, bronze – og jernalderen. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1907, pp. 75-160.

Nielsen, J.N. & Rasmussen, M. 1986
Sejlflod – en jernalderlandsby ved Limfjorden. Ålborg Historiske Museum. Ålborg.

Noort, R. van de & O'Sullivan, A.2006
Rethinking Wetland Archaeology. Duckworth. London.

Stjernquist, B. 1997
The Röekillorna Spring. Spring-cults in Scandinavian Prehistory. Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfunet i Lund. LXXXII. Stockholm.

Wickman, N. 2011
The Roman Iron Age in Svinninge, west of Holbæk. I: Boye (ed.): *The Iron Age on Zealand. Status and Perspectives. The Royal Society of Northern Antiquarie*s. Copenhagen, pp. 259-262.

*Fagfællebedømt artikel

Nr. 37
2017

Arkæologisk Forum

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:
Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:
Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:
redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.
Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:
Mette Palm (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Bo Jensen
Anna Beck
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen
Susanne Klausholm Dolleris
Marie Lenander

Udgiver:
Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:
eSCAPE 2017 Øm Kloster bygget i papkasser.
Foto: © Lars Clement, Businessfilm.

Tryk og oplag:
Museum Vestsjælland trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:
maj og november

Abonnement og løssalg private:
175,- kr. årligt (2 numre)
87,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk